

INWENTARZ KSIĄG Z 1777 ROKU, JAKO ŹRÓDŁO DO BADAŃ NAD FORMACJĄ INTELEKTUALNĄ I DUCHOWĄ ALUMNÓW SEMINARIUM DUCHOWNEGO W PŁOCKU

Przedmiotem niniejszego rozważania jest inwentarz ksiąg z 1777 roku – „*Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777*”, przechowywany w zbiorach Archiwum Diecezjalnego w Płocku.

Podejmując badania nad formacją intelektualną i duchową, a także w pewnym stopniu rekonstruując system nauczania w płockim seminarium diecezjalnym w II połowie XVIII stulecia, nie można pominąć podręczników i ksiąg, z których korzystali zarówno profesorowie wykładający różne przedmioty, jak i sami studenci¹. Cel seminariów prowadzonych przez misjonarzy warunkował bowiem zakres i czas odbywanych w nich studiów, zaś polecenie Wincentego á Paulo w tym zakresie wskazywało na kierunek formacji przyszłych księży od których wymagano wysokich kwalifikacji intelektualnych i duchowych. Do osiągnięcia tego celu potrzebny był między innymi odpowiedni zestaw dzieł najprzedniejszych teologów i uczonych. Należy w tym miejscu mocno podkreślić, że misjonarzom, zgodnie ze wskazaniami założyciela, nie wolno było wygłaszać samodzielnych wykładów i odchodzić od ustaleń autora uznanego w danym okresie przez przełożonych za *author classicus*. Jeśli któryś z profesorów widział

¹ Akt erekcyjny Seminarium Duchownego i umowa z misjonarzami w Płocku miały miejsce 6 maja 1710 roku, ale otwarcie nastąpiło dopiero w 1717 roku, w tym czasie liczba kleryków wahała się od 4 do 10. Profesorów było zwykle dwóch w tym prefekt, który również prowadził wykłady. W 1719 roku w Seminarium płockim obowiązywała zasada 2-letnich studiów. O długości trwania studiów decydował każdorazowo sam biskup. Zob. J. D u k a ł a, *Szkoły Księży Misjonarzy*, [w:] *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, red. M. R e c h o w i c z, Lublin 1975, s. 114, 125, 128.

potrzebę zastosowania w wykładach innego dzieła, musiał uzyskać na to zgodę przełożonych. I choć w późniejszym czasie tego wymogu nie przestrzegano tak ściśle, to jednak w znacznej mierze przywiązywano w zgromadzeniu dużą wagę do wyboru odpowiednich podręczników².

Z punktu widzenia badawczego i poznawczego w niniejszym rozważaniu bardzo istotny jest pierwszy Inwentarz Ksiąg Zgromadzenia Księży Misjonarzy dla Seminarium plockiego, spisany w 1777 roku, a zatem po upływie 67 lat od erygowania Seminarium Duchownego w Płocku w 1710 roku. Inwentarz jest odzwierciedleniem zbioru ksiąg, które zostały zgromadzone w latach od 1717 do 1777 roku w plockim środowisku seminaryjnym.

Sporządzony został przez dwie osoby, na co wskazuje różny dukt pisma. Opis bibliograficzny wszystkich dzieł – co zresztą nieco zdumiewa – nie prezentuje wysokiego poziomu umiejętności bibliotekarskich spisującego księgi. Opis dzieł jest lakoniczny, nie ma osobno wydzielonej rubryki dla wyszczególnienia nazwiska autora, tytułu, pełnego czy choćby skróconego adresu wydawniczego, z zastosowaniem podania miejsca i roku wydania dzieła, nie wspominając już o oficynie wydawniczej. Z elementów opisu zewnętrznego książki, bibliotekarz seminaryjny nie podaje żadnych szczegółów, oprócz formatu księgi oraz miejsca jej przechowywania, ograniczając się jedynie do lakonicznej informacji: *Domus Missionis Plocensis*, a także gdzie niegdzie podania liczby woluminów określonego tytułu. Nigdzie też nie podano sygnatury miejsca. Mając to na uwadze, że spisany księgozbiór miał służyć zakładowi wychowawczo-naukowemu, jakim było Seminarium prowadzone przez misjonarzy w Płocku, inwentarz prezentuje niewielką znajomość sztuki spisywania ksiąg i właściwego ich opisywania. A zasady te były już znane i stosowane w początkach XVIII stulecia w wielu „starych” bibliotekach klasztornych.

Catahalogus Librorum z 1777 roku, ujmuje księgi w 21 działach zapisane w następującej kolejności: [1] *Opera Sanctorum Patrum*; [2] *Libri Theologici*; [3] *Libri Polemici seu Controversistici*; [4] *Libri Iuridici et Synodales*; [5] *Libri Scriptoristici seu Comentarii in Scripturam*; [6] *Libri Rituales et Ceremoniales*; [7] *Libri Historici Sacri et Prophani*; [8] *Libri Concionatorii*; [9] *Libri Catehctici*;

² M. Hałaburda, *Krakowskie Seminarium Duchowne (1801-1901)*, Kraków 2007, s. 195.

[10] *Libri Spirituales*; [11] *Vitae Sanctorum*; [12] *Libri Politici*; [13] *Libri Philosophi*; [14] *Libri Medicinales*; [15] *Rhetores et Poetae*; [16] *Grammatici et Arithmetici*; [17] *Dictionaria*; [18] *Libri Gallici et Germanici*; [19] *Libri Precarii*; [20] *Libri Miscellanei*; [21] *Libri Prohibiti*.

Inwentarz ksiąg ujmujący wszystkie dzieła we wspomnianych 21 działach tematycznych w pewnym stopniu różni się od analogicznych inwentarzy klasztornych. Jego odmienność w szeregowaniu poszczególnych dzieł wynikała bezpośrednio z charakteru samego księgozbioru. A ten miał wyraźnie charakter dydaktyczny i był przystosowany do programu nauczania, jaki realizowali misjonarze w plockim Seminarium. Choć inwentarze ksiąg wielu bibliotek seminaryjnych i analogicznie klasztornych były do siebie podobne, to jednakże pewne zachodzące różnice w doborze spisywanego księgozbioru świadczą o ich odrębności. Omawiany inwentarz z 1777 roku – co trzeba podkreślić – zasadniczo był inwentarzem ksiąg *Congregationis Missionis Domus*, lecz w dalszym ciągu tytułu dołączono określenie: *et Seminarii Ploensis*. A zatem można wnioskować, że spisane księgi związane były zarówno ze zgromadzeniem misjonarzy, jak i prowadzonym przez nich seminarium w Płocku. Fakt ten powodował zróżnicowanie księgozbioru, oraz przystosowanie go do potrzeb dydaktycznych. Jak już zaznaczono, wnikliwą analizę zgromadzonego księgozbioru jest niezwykle trudno przeprowadzić z uwagi na istotne braki zaistniałe przy spisywaniu ksiąg. Niestety spisujący nie zadał sobie trudu, by podać w miarę pełny opis dzieła, być może był do tego osobą nieprzygotowaną od strony fachowej. Przy spisywanych księgach nie zamieszczono adresu wydawniczego, w tym istotnego dla książki roku wydania oraz oficyny wydawniczej. Toteż starając się przybliżyć poszczególne tytuły i ich autorów, można to w znacznej mierze uczynić per analogiam porównując inne katalogi ksiąg z tego okresu. I tak w dziale oznaczonym [1] *Opera Sanctorum Patrum*, zapisano 15 tytułów w 11 woluminach. Odnotowano między innymi: *Epistola S. Hieronymi* (br. m. wyd.), Bazylego Wielkiego, *Opera Omnia*, Św. Ambrożego Mediolańskiego, *Officiorum librorum libri tres...*, czy św. Efrema Syryjskiego również *Opera omnia*. Dział ten w przeciwieństwie do wielu analogicznych w innych bibliotekach klasztornych bądź seminaryjnych prezentuje się dość skromnie. Zdumiewa bardzo mała ilość woluminów, bo zaledwie jedenaście, zaś niektóre tytuły występują w kilku egzemplarzach,

np. dzieła św. Ambrożego z Mediolanu czy św. Bazylego Wielkiego. W omawianym inwentarzu, co warto podkreślić, znajdują się dzieła znakomitego tłumacza Biblii na język polski (tzw. Wulgata) – św. Hieronima. Są to: *Epistolarum sive librorum epistolarum...* (Bazy-lea 1536), które stanowią ważną część jego spuścizny literackiej. Odzwierciedlają wybitną osobowość i erudycję teologa-bibliisty, przekazując zarazem bogactwo teologii i duchowości Wschodu. Do najważniejszych należą: Listy św. Hieronima do św. Augustyna, oraz niektóre listy o charakterze ascetycznym, między innymi do Nepocjana i do Heliodora, traktujące o powołaniu³.

Wymienione w inwentarzu dzieła ojców Kościoła są dowodem na to, że choć biblioteka misjonarzy płockich była uboga w dzieła patrystyczne, to posiadała jednak kilka znaczących tytułów.

Nieporównywalnie obszerniejszy jest dział drugi, *Libri Theologici*, w którym odnotowano 69 tytułów w 74 woluminach. Księgi z tego działu, obok ksiąg z zakresu teologii moralnej, filozofii i prawa były najliczniej prezentowane na półkach biblioteki. Z tego też względu przykładano dużą wagę do tego, by gromadzić w bibliotece dzieła mające za przedmiot rozważania teologiczno-doktrynalne o dogmatach wiary katolickiej, przede wszystkim św. Tomasza z Akwinu. Stąd obecność w inwentarzu dzieła Akwinaty: *Summa theologica*, łącząco ściśle i organicznie teologię moralną i dogmatyczną w jedną całość⁴. W zbiorach biblioteki misjonarzy nie zabrakło dzieła Piotra Gazzanigi, wybitnego wiedeńskiego teologa polemisty *Theologia polemica* (Wiedeń 1778-1779), zawierającego obronę religii chrześcijańskiej czy *Summy teologicznej* Henryka Henniqueza⁵. W dziale ksiąg teologicznych spisujący zamieścił też dzieła z zakresu teologii moralnej, stąd obok fundamentalnego dzieła Tomasza z Akwinu *Summa theologica*, dzieł Roberta Bellarmina, Ludwika Abelly, nie zabrakło teologii moralnej w ujęciu Kajetana Corosy czy Jakuba Bertholdta⁶. Z kolei księgi z zakresu prawa kanonicznego, cywilnego

³ J.M. Marszałska, *Biblioteka opactwa cystersów w Szczyrzycu do końca XIX wieku. Dziedzictwo wieków*, Tarnów 2007, s. 187-188.

⁴ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Annmo Dni 1777. Libri theologici*, bez sygn., poz. 11.

⁵ Tamże, poz. 14, 23.

⁶ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Annmo Dni 1777. Libri morales*, bez sygn., poz. 3, 30.

i tzw. *Libri synodales*, zostały ujęte w inwentarzu w jednym spisie. Wśród 44 tytułów na uwagę zasługuje obecność najstarszego źródła prawa świeckiego jaki jest *Codcis Iustyniani libri XII*, wydane w Norymbardze w 1530 roku⁷. Biblioteka Zgromadzenia Księża Misjonarzy posiadała dzieła prawne, popularne w epoce nowożytnej, w oparciu o które prowadzone były wykłady w Seminarium, zarówno z prawa kanonicznego jak i cywilnego. W analizowanym inwentarzu z 1777 roku, na pierwszym miejscu odnotowano *Dekretaly Gracjana* (Paryż 1601), które zawierały przepisy prawne, zebrane z kanonów soborów powszechnych, ważniejszych synodów, dekretów papieskich oraz pism ojców Kościoła i pisarzy chrześcijańskich, powstałych w pierwszej połowie XII stulecia⁸. W inwentarzu odnotowano również obecność *Constitutiones synodales diocesis varmiensis, Constitutiones et decreta synodi posnaniensi, czy Ad clerum plocensem epistola pastoralis* z 1753 roku. Rodzimą literaturę prawniczą reprezentowały w inwentarzu z 1777 roku ważne pomniki ustawodawstwa kościelnego jak i cywilnego, w tym między innymi: *Volumina Legum Regni Poloniae*⁹, Konstytucje koronne Stanisława Koźuchowskiego *per ordinum alphabeticum ułożone*¹⁰, czy *Inwentarz konstytucji koronnych*¹¹. Ważnym dziełem z dziedziny prawa były też *Statuta Regni Poloniae in ordinem alphabeti digesta ...*, wydane w Krakowie w 1563 roku, autorstwa Jana Herburta, prawnika i historyka¹². Mimo braku sejmikowej akceptacji było ono w stałym użyciu i doczekało się w następnych wiekach kilku wydań¹³. Dział literatury prawniczej w zdecydowanej większości reprezentowany był w inwentarzu dziełami z zakresu prawa cywilnego czy ustawodawstwa synodalnego, co zapewne podyktowane było względami praktycznymi i wymogami nauczania alumnów w plockim seminarium duchownym.

⁷ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Annmo Dni 1777. Libri Iuridici et Synodales*, bez sygn., poz. 19.

⁸ A. Vetulani, *Corpus iuris canonici, Encyklopedia Katolicka*, t. 3, Lublin 1989, kol. 597-600.

⁹ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Annmo Dni 1777. Libri Iuridici et Synodales*, bez sygn., poz. 15.

¹⁰ Tamże, poz. 16.

¹¹ Tamże, poz. 30.

¹² Tamże, poz. 17.

¹³ J.M. Marszałska, *Biblioteka opactwa cystersów w Szczyrzczy do końca XIX wieku*, s. 209-210.

Ważnym dla kształcenia, lecz niezbyt zasobnym ilościowo, był dział ksiąg historycznych, liczący 36 tytułów, gdzie obok dzieł autorów historycznych doby staropolskiej odnotowano w inwentarzu dzieła dotyczące odbywania synodów płockich. Niestety w spisie (zapewne również i samej bibliotece) zabrakło dzieł historyków starożytnych i obcych. W dziele *Historici sacri et propani*, godne odnotowania jest dzieło dominikanina, historyka Kościoła i mariologa Abrahama Bzowskiego, który z polecenia papieża Pawła V kontynuował w Rzymie *Annales Ecclesiastici ...*, Cezara Baroniusza. Owocem podjętych przez niego prac były trzy tomy *Historiae Ecclesiasticae*, stanowiące streszczenie *Roczników* Baroniusza, oraz dziewięć tomów *Annales (XIII- XXI)*, obejmujących lata 1198-1572¹⁴. Bibliotheca Missionis Domus Plocensis posiadała zaledwie dwa tomy tego dzieła¹⁵. Kościelna i świecka historiografia prezentowała się nader skromnie na półkach biblioteki. Reprezentowana była dziełem Jana Kwiatkiewicza *Roczne dzieje kościelne ...*, czy Wawrzyńca Bertha *Compendium historiae-ecclesiasticae*¹⁶. Inwentarz nie odnotowuje wybitnych historiografów epoki np. Marcina Bielskiego, Marcina Kromera, Krzysztofa Warszewickiego, Wespazjana Kochowskiego, czy Szymona Starowolskiego. Uwagę zwraca natomiast obecność dzieła *Opera posthuma*, (Antwerpia 1643), biskupa płockiego Stanisława Łubieńskiego, zapisana jako: *Opera Stanislai Łubieński, eppiscopi Plocensis compectentia historia regni et vitas episcoporum plocensium*¹⁷, nadto *Opus epistolarum historico-familiaricum Andrae Załuski eppiscopi plocensis et varmiensis*¹⁸. Analizując ten dział w inwentarzu można wysnuć wniosek, że zarówno historia Kościoła jak i historia powszechna nie były przedmiotem szczególnego zainteresowania i troski w doborze tytułów, niezbędnych do studiów w tej dziedzinie.

Bez wątpienia najzasobniejszym działem było Kaznodziejstwo, liczące 100 tytułów w 143 woluminach. Zgromadzone i zapisane księgi w dziale *Libri concionatorii*, zawierały traktaty z zakresu wy-

¹⁴ E. Ozorowski, *Bzowski Abraham Stanisław (ok. 1567-1637)*, [w:] *Słownik Polskich teologów Katolickich*, t. 1, red. E.H. Wycazowski, Warszawa 1981, s. 267-271.

¹⁵ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777. Libri Historici sacri et propani*, bez sygn., poz. 2.

¹⁶ Tamże, poz. 1, 19.

¹⁷ Tamże, poz. 10.

¹⁸ Tamże, poz. 11.

mowy kościelnej, teorii homiletyki, „różne dyskursa”, czy kazania niedzielne i świąteczne na różne okresy roku liturgicznego, nadto kazania pogrzebowe, okolicznościowe i panegiryczne. Wśród autorów kazań na niedziele i święta w inwentarzu odnotowano obecność wielu znakomitych przedstawicieli polskiego kaznodziejstwa nowożytnego, głównie z kręgów zakonnych ale również i diecezjalnych. W inwentarzu z 1777 roku nie zabrakło kazań franciszkanina reformaty Franciszka Rychłowskiego, którego zbiory kazań maryjnych i świątecznych zawierają głęboką naukę teologiczną¹⁹, jezuitę Piotra Skargi²⁰ czy kanonika regularnego laterańskiego z klasztoru Bożego Ciała w Krakowie – Jacka Liberiusza, reprezentowanego *dziełem Gospodyni nieba i ziemi Najświętsza Panna Maria ...* (Kraków 1650) i *Gospodarz nieba i ziemi Jezus Chrystus Syn Boży...* (Kraków 1669)²¹.

Kilka spośród wpisanych do inwentarza kazań to mowy okolicznościowe i panegiryczne, tak bardzo popularne w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku. Wszelkie panegiryki, zarówno te na okoliczność radosną jak i żałobne, zawierały w sobie zazwyczaj sporo przesadnego zachwytu i pochlebstwa. Wszystkie bowiem powstawały według określonego schematu. Do najwybitniejszych panegirystów epoki nowożytnej zaliczani są akademicy krakowscy: Marcin Bielecki, Jan Cynerski, Stanisław Bieżanowski, Szymon Makowski, Piotr Krakowski i Wawrzyniec Śmieszkowski²². Czytając je i rozważając każde słowo, ćwiczyło się nade wszystko w głoszeniu mów pochwalnych tych zabarwionych radością i tych pełnych smutku i zadumy, wygłaszanych z reguły na okoliczność śmierci, tak bardzo nieuchronnej. Inwentarz Domus Missionis Plocensis odnotowuje między innymi: *Kazania panegiryczne Stanisława Chorotta*²³, *Kazania pogrzebowe,*

¹⁹ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Annmo Dni 1777. Libri concionatorii*, bez sygn., poz. 91; G.A. Wiśniewski, *Rychłowski Franciszek (1573-1611)*, [w:] *Słownik Polskich teologów Katolickich*, t. 3, red. E.H. Wyczański, Warszawa 1982, s. 535-537.

²⁰ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Annmo Dni 1777. Libri concionatorii*, bez sygn., poz. 95.

²¹ Tamże, poz. 8, 10.

²² J.M. Marszałska, *Biblioteka opactwa cystersów w Szczyrzycu do końca XIX wieku*, s. 202.

²³ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Annmo Dni 1777. Libri concionatorii*, bez sygn., poz. 23.

franciszkanina Tomasza Dygona²⁴. Nie zabrakło też Kazań politycznych np. pijara Samuela Wysockiego, *Kazania wygłoszone podczas Trybunału Koronnego*²⁵. Wszystkie zebrane w bibliotece i spisane w inwentarzu kazania, bez względu na autorstwo i tematykę stanowiły materiał do ćwiczenia się w pisaniu i głoszeniu Słowa Bożego na różną okoliczność przez alumnów płockich w XVIII wieku.

Znacznie później, bo już w XX stuleciu, arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski zapisał: „*Seminarium plockie, którym misjonarze kierują od 1717 roku, już w 1774 roku ma nowy program studiów. Oddziela się w nim teologię dogmatyczną od moralnej, wprowadza nowe odrębne przedmioty, jak historię Kościoła, prawo kanoniczne, egzegezę biblijną. Nowy program zawiera również polecenie nauczania arytmetyki, geometrii i geografii*”²⁶.

Zapewne o wprowadzeniu nowego programu nauczania w 1774 roku, w którym wyraźnie wyodrębniono jako osobne przedmioty teologię dogmatyczną i moralną a także szereg innych dyscyplin naukowych sporządzony został Inwentarz ksiąg w 1777 roku. A zatem jest on pełnym odzwierciedleniem tego, co nauczano już w drugiej połowie XVIII stulecia a także w oparciu o jakie dzieła (podręczniki) ów program realizowano. Piśmiennictwo teologiczne znajdujące się w zasobach biblioteki seminaryjnej było ukierunkowane praktycznie. Zdecydowanie koncentrowało się na zagadnieniach związanych z sakramentem pokuty, praktyką duszpasterską oraz kaznodziejstwem. W tym czasie nauczano teologii dogmatycznej w plockim Seminarium w oparciu o dzieło Ludwika Abelly'ego *Medulla Theologica ... ex Sacris Scriptura ...* (Paryż 1650), który był pierwszym podręcznikiem teologii dogmatycznej, jakiego używano w ogóle w seminariach prowadzonych przez misjonarzy²⁷. Dzieło to zarówno w części dogmatycznej jak i moralnej było podręcznikiem pisanym z myślą o celu praktycznego przygotowania kandydatów do święceń. Trzeba zaznaczyć, że Abelly opracował swój podręcznik według tych dyrektyw,

²⁴ Tamże, poz. 3.

²⁵ Tamże, poz. 13.

²⁶ A.J. Nowowiejski, *Seminarium Plockie*, „Roczniki Obydwu Zgromadzeń św. Wincentego á Paulo”, 1934, s. 413; Por. J. Dukała, *Szkoły Księży Misjonarzy*, [w:] *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, s. 128-129.

²⁷ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777*, bez sygn., poz. 9.

które obowiązywały u misjonarzy w oparciu o zalecenia samego św. Wincentego á Paulo, oraz uchwał konwentów generalnych²⁸. Podręczniki Abelly'ego odnotowane w wielu egzemplarzach w plockim Inwentarzu, z czasem wyparło dzieło Piotra Colleta *Institutiones Theologiae scholastica ...* (Paryż 1749), wprowadzone w drugiej połowie XVIII wieku. Było ono streszczeniem dogmatyki *Praelectiones Theologica ...* (Paryż 1733-1760), Honorata Tournell'ego²⁹.

Jednakże praktyczne nastawienie studium w seminariach misjonarskich wyznaczało uprzywilejowane miejsce teologii moralnej w programie prowadzonych zajęć. Świadczy o tym również spis ksiąg z zakresu szeroko pojętej moralistyki wspomnianego Inwentarza. Do wykładów teologii moralnej nadal służył podręcznik Ludwika Abelly'ego, jednakże widoczna jest już obecność innego fundamentalnego dzieła, którym było *Medulla Theologica Moralis...* (Kolonia 1701), Hermana Busenbauma, niemieckiego jezuita, rektora kolegiów w Münster i Hildesheim³⁰. Uznany i cenionym przedstawicielem środowiska teologów moralistów w XVIII wieku był francuski jezuita, Paweł Gabriel Antoine, reprezentowany w spisie ksiąg trzytomowym dziełem *Theologia Moralis universa ...* (Rzym 1783)³¹. Warto nadmienić, że dzieło to na polecenie papieża Benedykta XIV wydano z uzupełnieniem F. da Carbignana w Rzymie w 1767 roku, jako podręcznik służący dla Kongregacji Rozkrzewiania Wiary³².

Formacja intelektualna i teologiczna alumnów pogłębiona była również o dzieła z zakresu teologii polemicznej z reguły służące jako pomoce dydaktyczne profesorom wykładającym teologię dogmatyczną. Wśród około 30 tytułów o charakterze polemicznym, należy wymienić dzieło kardynała Roberta Bellarmina, *Disputationes controversiss fidei adversus huius temporis hereticos ...* (Paryż 1602). Dzieło to napisane w obronie wiary katolickiej przed szerzącym się protestantyzmem przyniosło autorowi duży rozgłos i uznanie w środowisku katolickim o czym świadczą jego liczne wznowienia a także

²⁸ J. D u k a ł a, *Szkoły Księży Misjonarzy*, [w:] *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce*, t. 2, cz. 2, s. 104-169.

²⁹ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777*, bez sygn., poz. 32.

³⁰ Tamże, poz. 9.

³¹ Tamże, poz. 46.

³² T. O b ł a k, *Antoine Paul Gabriel, Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin 1989, kol. 656.

wpływ na świadomość katolicką po soborze trydenckim³³. Toteż misjonarze zadbali o to, by było ono obecne w programie kształcenia przyszłych kapłanów diecezji płockiej, podobnie jak dzieła innego wybitnego polemisty swojej epoki, Jerzego Gengella. Ten ostatni reprezentowany był w zbiorze ksiąg tytułem, *Eversio atheismi seu foro Deo contra atheos libri duo ...* (Brunszwik 1716) oraz wydanym w rok później *Admiranda Zvingli et Calvini tribus exposita tractatibus ...* (Praga 1717)³⁴.

W myśl zasady obowiązującej w seminariach prowadzonych przez misjonarzy, studium nad obowiązującą lekturą musiało tworzyć pełną harmonię intelektualno-duchową. Wszystko to wymagało odpowiedniej i wszechstronnej wiedzy od teologii i prawa począwszy, na *libri miscellanei* i *libri prohibiti* skończywszy. Zgromadzone w przeciągu półwiecza księgi *Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis*, odzwierciedlają cały system kształcenia podjęty przez Zgromadzenie Misjonarzy w Płockim Seminarium Duchownym. Księgozbiór seminaryjny, obok wykładów stanowił bowiem najpoważniejsze źródło zdobywania i poszerzania wiedzy. Zdominowany przez literaturę teologiczno-prawną, w której znaczące korpusy stanowiły teologia dogmatyczna, teologia moralna, kaznodziejstwo, katechetyka, egzegeza biblijna, teologia duchowości, liturgika, czy hagiografia, uzupełniany był przez księgi z zakresu medycyny, retoryki i poetyki, gramatyki, arytmetyki aż po niezbędne dykcjonarze. Wśród tych ostatnich w inwentarzu odnotowano jedno z najważniejszych dzieł nowożytnej gramatyki *Dictionarium undecim linquarum* (Bazylea 1605), autorstwa wybitnego włoskiego leksykografa, augustianina – Ambrożego Calepio (Calepino)³⁵. Z kolei najcenniejszym dziełem polskiej leksykografii odnotowanym w inwentarzu jest trzytomowy

³³ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777*, bez sygn., poz. 24; J.M. Marszalska, *Biblioteka opactwa cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków*, Tarnów 2007, s. 213.

³⁴ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777*, bez sygn., poz. 20; poz. 2.

³⁵ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777, Libri dictionaria*, bez sygn., poz. 1; J. Duchniewski, *Calepio Ambrosio (1435-1510)*, *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1989, kol. 1278-1279.

Thesaurus latino-polono-graecus (Kraków 1626), autorstwa, jezuita i leksykografa – Grzegorza Knapiusza³⁶, w którym wykazał się on ogromną erudycją zaś współcześni nadali mu przydomek „encyklopedii języka greckiego, łacińskiego i wszelkiej uczoneści”. Księgi wpisane w obrębie tego niewielkiego działu (było ich zaledwie 10) stanowiły nieodzowna pomoc dla wszystkich studiujących literaturę klasyczną, zarówno chrześcijańską jak i niechrześcijańską. Były też pomocne i niezbędne w lekturze dzieł obcojęzycznych.

A zatem program nauczania, to co w seminariach określano właściwą formacją intelektualną był w pełni realizowany o najnowsze opracowania, nie pomijając prac wcześniej wydanych. Tak też było w przypadku formacji duchowej, którą poza wskazanymi praktykami, realizowano w oparciu o bogatą literaturę, określaną w inwentarzu jako *Libri Spirituales*. Dział ten wymienia 128 dzieł, co w porównaniu z innymi działami jest dużą liczbą np. *Vitae Sanctorum* odnotowuje 15 dzieł, czy *Libri Precarii* zaledwie 11.

Zarówno w księgozbiornie – jak i w formacji duchowej zaznacza swoją obecność *via moderna*. Z prądami intelektualnymi *viae modernae* łączy się ściśle ruch *devotionis modernae*, który kładł duży nacisk na życie wewnętrzne i jego stały rozwój. Klasycznym przykładem dzieła z kręgu *devotionis modernae* jest *De imitatione Christi*, przypisywane Tomaszowi a Kempis. Dziełko to odnotowuje *Catalogus Librorum* aż w dziewięciu egzemplarzach. Alumni płockiego Seminarium, prowadzonego przez misjonarzy realizowali program pogłębiania życia duchowego również w oparciu o innych autorów, których dzieła obecne były na półkach Biblioteki. Były wśród nich między innymi dzieła: Kaspra Druzbickiego, Marcina Rubczyńskiego, Jana Krasseta, Tomasza Młodzianowskiego czy Franciszka Salezego. Obok rozpraw dotyczących „Prawd wiecznych” – Rosigniolego, czy „Polityki chrześcijańskiej” – Jaszkiewicza, studiowano „Traktat o cierpliwości chrześcijańskiej” – Marcina Rubczyńskiego, „Próby nieomyłne ducha” – Józefa Kobielskiego, aż po anonimowe traktaty „O wzgar-

³⁶ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777, Libri dictionaria*, bez sygn., poz. 4; M. Plezia, *Knapiusz Grzegorz (ok. 1564-1639), Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967-1968, s. 107-108.

dzie świata” czy „Żołnierskie nauki do nabożeństwa”³⁷. A zatem jasno wynika z samego doboru ksiąg wpisanych do Inwentarza, że w procesie kształcenia seminaryjnego obok formacji intelektualnej ważną rolę odgrywała formacja duchowa. W Seminarium plockim, prowadzonym przez Zgromadzenie Misji, formacja ta zgodnie z charakterem założyciela stanowiła najistotniejszy element przygotowania do kapłaństwa. Trzeba zaznaczyć, że św. Wincenty á Paulo, kładąc nacisk na zdobywanie wysokich kwalifikacji intelektualnych przez przyszłych kapłanów, obawiał się, że formowanie kapłanów o wysokich kwalifikacjach naukowych nie przyniesie od razu oczekiwanych efektów, gdyż, jak wielokrotnie dowodził w swoich pismach, w przyszłej pracy pomimo posiadanej wiedzy, mogliby mieć trudności z umiejętnym przekazem prawd wiary. Wobec tego głównym celem jaki Założyciel postawił przed seminariami duchownymi było w pierwszym rzędzie wychowywanie kleryków na głęboko wierzących, oddanych władzy kościelnej, gorliwych i pobożnych kapłanów³⁸.

Mając to wszystko na uwadze nie ma wątpliwości, że przy doborze podręczników bądź lektur uzupełniających je, misjonarze kierowali się kryterium wypracowanym na konwentach generalnych. Podnoszono aspekt, aby przede wszystkim unikać ksiąg budzących zastrzeżenia doktrynalne i nie posiadających aprobaty Stolicy Apostolskiej. Zalecano posługiwanie się tymi opracowaniami, które pod względem tak objętości jak i sposobu wykładu najbardziej nadawały się do użytku seminarzystów i były łatwo dostępne dla alumnów³⁹. Obok dzieł, które były zamieszczone w spisie inwentarzowym Biblioteki, profesoriowie wykładający w Seminarium plockim prowadzili zajęcia w oparciu o własne skrypty, wszelkiego rodzaju wypisy opracowane zapewne na podstawie wielu innych tekstów, które tworzyły tematyczne syntezy. Te podręczne i ważne pomoce naukowe wielokrotnie przytaczany tu *Catalogus Librorum*, nie odnotowuje.

To co trzeba szczególnie podkreślić to fakt, że *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis*, *compa-*

³⁷ ADP, *Catalogus Librorum Congregationis Missionis Domus et Seminarii Plocensis, comparatus Anno Dni 1777*, bez sygn., poz. 61; poz. 62; poz. 49; poz. 54; poz. 76; poz. 94.

³⁸ J. Dukała, *Formacja alumnów diecezjalnych przez Księży misjonarzy w latach 1675-1864*, „Nasza Przeszłość”, 86/1996, s. 12-13.

³⁹ J. Dukała, *Ratio studiorum w seminariach diecezjalnych pod zarządem Księży misjonarzy (1675-1864)*, „Nasza Przeszłość”, 61/1984, s. 203.

ratus Annmo Dni 1777, jest jednym z pierwszych Inwentarzy ksiąg, w oparciu o które swoje wykłady przygotowawali misjonarze w prowadzonym przez siebie Seminarium. Sami dbali też o to, aby w prowadzonych przez siebie seminariach stosować podręczniki, które były uznane i zatwierdzone przez odpowiednią władzę kościelną. Odzwierciedla to w pełni dobór dzieł choćby z teologii dogmatycznej i moralnej widoczny w omawianym Inwentarzu.

JOLANTA M. MARSZALSKA

**THE INVENTORY OF BOOKS FROM 1777 AS A SOURCE FOR STUDIES
ON THE INTELLECTUAL AND SPIRITUAL FORMATION
OF THE ALUMNI OF THE THEOLOGICAL SEMINARY IN PŁOCK**

Summary

The aim of seminaries managed by the Congregation of the Mission had influence on the scope and duration of studies and the instructions of Vincent a Paulo denoted the formation direction of future priests, who were expected to possess high intellectual and spiritual qualifications. To achieve this aim an adequate set of works by the most renowned theologians and scholars was required.

According to the rules in effect in the seminaries managed by the Congregation of the Mission, the obligatory reading was meant to constitute a full intellectual and spiritual harmony. All this demanded an adequate and comprehensive knowledge of theology and law. The choice of textbooks and additional reading was determined by the criterion laid down during the general conventions.

Books that raised doctrinal objections and did not have the Holy See approval were to be avoided above all. Those which were most suitable for seminarists as far as their volume and the manner of the discourse went as well as those easily accessible for the alumni were recommended.

Apart from works from the inventory of the Library, professors of the Płock seminary based their lectures on their own textbooks, various excerpts assuredly prepared on the basis of many other texts constituting thematic syntheses.

Translated by Hanna Rybkowska

